

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ВЗАЄМОДІЇ ТА НОВА ФІЗИКА

Павло Наказной
Pavel.Nakaznoy@gmail.com

Фізико-технічний інститут НТУУ "КПІ"

напрям "прикладна фізика"
спецкурс "вступ до спеціальності"
25.02.2015 р.

ЕПІГРАФ

Никто не обнимет необъятное
К.Прутков

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія — забезпечує існування мегасвіту та пов'язує з ним макроскопічні тіла

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія — забезпечує існування мегасвіту та пов'язує з ним макроскопічні тіла
  - Електромагнітна взаємодія

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія — забезпечує існування мегасвіту та пов'язує з ним макроскопічні тіла
  - Електромагнітна взаємодія — забезпечує існування атомів та молекул

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія — забезпечує існування мегасвіту та пов'язує з ним макроскопічні тіла
  - Електромагнітна взаємодія — забезпечує існування атомів та молекул
  - Сильна взаємодія

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія — забезпечує існування мегасвіту та пов'язує з ним макроскопічні тіла
  - Електромагнітна взаємодія — забезпечує існування атомів та молекул
  - Сильна взаємодія — забезпечує наявність хімічних елементів

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія — забезпечує існування мегасвіту та пов'язує з ним макроскопічні тіла
  - Електромагнітна взаємодія — забезпечує існування атомів та молекул
  - Сильна взаємодія — забезпечує наявність хімічних елементів
  - Слабка взаємодія

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія — забезпечує існування мегасвіту та пов'язує з ним макроскопічні тіла
  - Електромагнітна взаємодія — забезпечує існування атомів та молекул
  - Сильна взаємодія — забезпечує наявність хімічних елементів
  - Слабка взаємодія — забезпечує горіння зірок, яке є джерелом енергії та забезпечило створення хімічних елементів під час еволюції Всесвіту

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ

- Фізика — наука про структуру матерії та її рух
- Рух тіл відбувається внаслідок взаємодії
- Задача фізики — описати взаємодії!
- Всі взаємодії можуть бути зведені до декількох (фундаментальних):
  - Гравітаційна взаємодія — забезпечує існування мегасвіту та пов'язує з ним макроскопічні тіла
  - Електромагнітна взаємодія — забезпечує існування атомів та молекул
  - Сильна взаємодія — забезпечує наявність хімічних елементів
  - Слабка взаємодія — забезпечує горіння зірок, яке є джерелом енергії та забезпечило створення хімічних елементів під час еволюції Всесвіту
  - Всі фундаментальні взаємодії необхідні для існування сучасного Всесвіту, жодну неможна "вимкнути"!

КУБ ТЕОРІЙ

- Засобом вивчення (мовою опису) фундаментальних взаємодій є їх опис за допомогою основних (фундаментальних) теорій:

КУБ ТЕОРІЙ

- Засобом вивчення (мовою опису) фундаментальних взаємодій є їх опис за допомогою основних (фундаментальних) теорій:
- Класична механіка Ньютона

КУБ ТЕОРІЙ

- Засобом вивчення (мовою опису) фундаментальних взаємодій є їх опис за допомогою основних (фундаментальних) теорій:
- Класична механіка Ньютона (принцип відносності та закон гравітації Ньютона)

КУБ ТЕОРІЙ

- Засобом вивчення (мовою опису) фундаментальних взаємодій є їх опис за допомогою основних (фундаментальних) теорій:
- Класична механіка Ньютона (принцип відносності та закон гравітації Ньютона)
- Теорія відносності Айнштейна

КУБ ТЕОРІЙ

- Засобом вивчення (мовою опису) фундаментальних взаємодій є їх опис за допомогою основних (фундаментальних) теорій:
- Класична механіка Ньютона (принцип відносності та закон гравітації Ньютона)
- Теорія відносності Айнштейна (принцип відносності Айнштейна та принцип еквівалентності)

КУБ ТЕОРІЙ

- Засобом вивчення (мовою опису) фундаментальних взаємодій є їх опис за допомогою основних (фундаментальних) теорій:
- Класична механіка Ньютона (принцип відносності та закон гравітації Ньютона)
- Теорія відносності Айнштейна (принцип відносності Айнштейна та принцип еквівалентності)
- Квантова механіка

КУБ ТЕОРІЙ

- Засобом вивчення (мовою опису) фундаментальних взаємодій є їх опис за допомогою основних (фундаментальних) теорій:
- Класична механіка Ньютона (принцип відносності та закон гравітації Ньютона)
- Теорія відносності Айнштейна (принцип відносності Айнштейна та принцип еквівалентності)
- Квантова механіка (корпускулярно-хвильовий дуалізм)

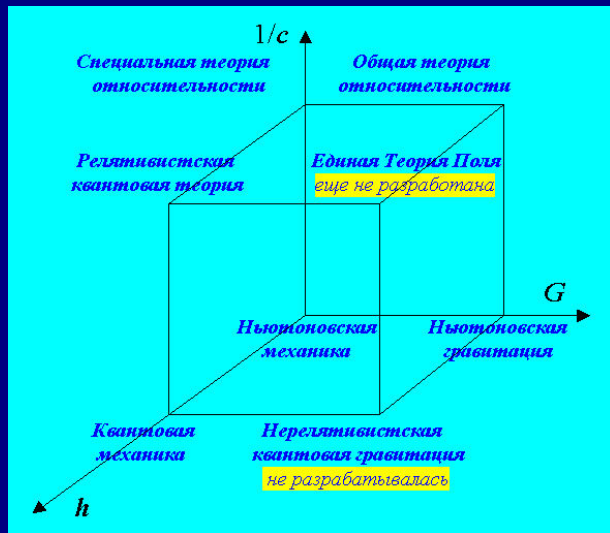
КУБ ТЕОРІЙ

- Засобом вивчення (мовою опису) фундаментальних взаємодій є їх опис за допомогою основних (фундаментальних) теорій:
- Класична механіка Ньютона (принцип відносності та закон гравітації Ньютона)
- Теорія відносності Айнштейна (принцип відносності Айнштейна та принцип еквівалентності)
- Квантова механіка (корпускулярно-хвильовий дуалізм)
- Вказані теорії можуть поєднуватись для опису конкретних задач

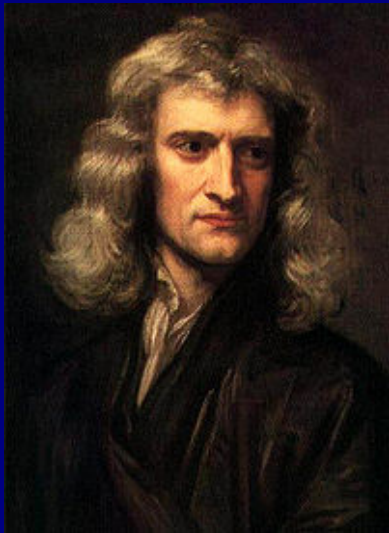

КУБ ТЕОРИЙ

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

- 1687 — "Математичні начала натуральної філософії"

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

- 1687 — "Математичні начала натуральної філософії"
- Простір та час абсолютні: часові та просторові проміжки не залежать від спостерігача

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

- 1687 — "Математичні начала натуральної філософії"
- Простір та час абсолютні: часові та просторові проміжки не залежать від спостерігача
- Принцип дальності

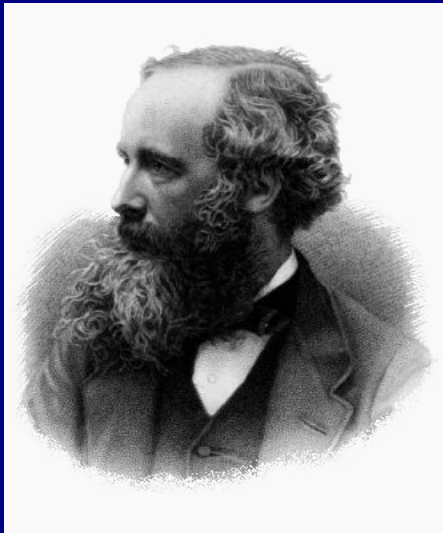

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

- 1687 — "Математичні начала натуральної філософії"
- Простір та час абсолютні: часові та просторові проміжки не залежать від спостерігача
- Принцип дальності
- 200 років триумфу!

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

- 1687 — "Математичні начала натуральної філософії"
- Простір та час абсолютні: часові та просторові проміжки не залежать від спостерігача
- Принцип дальності
- 200 років триумфу!
- 1864 — "Динамічна теорія електромагнітного поля" (Максвелл). Початок проблем

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

- 1687 — "Математичні начала натуральної філософії"
- Простір та час абсолютні: часові та просторові проміжки не залежать від спостерігача
- Принцип дальності
- 200 років триумфу!
- 1864 — "Динамічна теорія електромагнітного поля" (Максвелл). Початок проблем

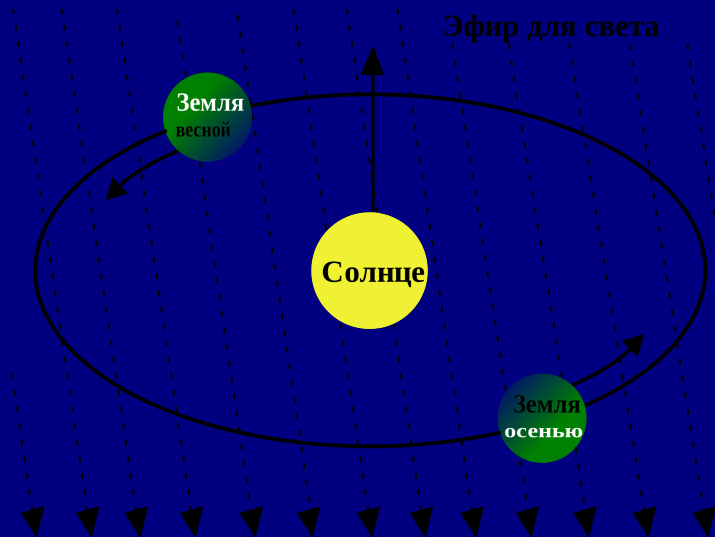

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

- 1687 — "Математичні начала натуральної філософії"
- Простір та час абсолютні: часові та просторові проміжки не залежать від спостерігача
- Принцип дальності
- 200 років триумфу!
- 1864 — "Динамічна теорія електромагнітного поля" (Максвелл). Початок проблем
- Рівняння електромагнітного поля не задовольняють принципу відносності Ньютона

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

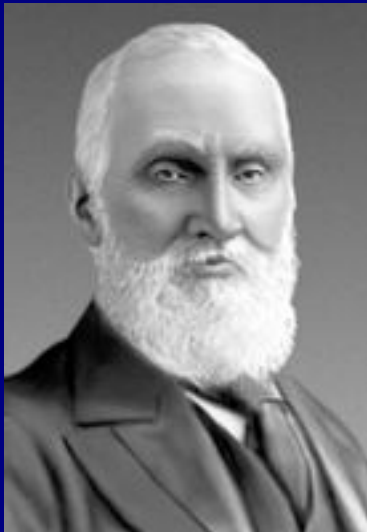

ТЕОРІЯ НЬЮТОНА: ТРИУМФ ТА ПОРАЗКА

- 1687 — "Математичні начала натуральної філософії"
- Простір та час абсолютні: часові та просторові проміжки не залежать від спостерігача
- Принцип дальності
- 200 років триумфу!
- 1864 — "Динамічна теорія електромагнітного поля" (Максвелл). Початок проблем
- Рівняння електромагнітного поля не задовольняють принципу відносності Ньютона
- 1881 — 1887 — Швидкість світла (збурення ефіру) не залежить від швидкості спостерігача (Майкельсон, Морлі)

АНЕКДОТ ВІД КЕЛЬВІНА

АНЕКДОТ ВІД КЕЛЬВІНА

- 1900 — Лорд Кельвін: дві хмаринки у сучасній фізиці

АНЕКДОТ ВІД КЕЛЬВІНА

- 1900 — Лорд Кельвін: дві хмаринки у сучасній фізиці
  - Труднощі з розумінням випромінювання чорного тіла

АНЕКДОТ ВІД КЕЛЬВІНА

- 1900 — Лорд Кельвін: дві хмаринки у сучасній фізиці
  - Труднощі з розумінням випромінювання чорного тіла
    - "дощик" — квантова теорія

АНЕКДОТ ВІД КЕЛЬВІНА

- 1900 — Лорд Кельвін: дві хмаринки у сучасній фізиці
  - Труднощі з розумінням випромінювання чорного тіла
    - "дощик" — квантова теорія
  - Труднощі з описом руху Землі скрізь ефір

АНЕКДОТ ВІД КЕЛЬВІНА

- 1900 — Лорд Кельвін: дві хмаринки у сучасній фізиці
  - Труднощі з розумінням випромінювання чорного тіла
    - "дощик" — квантова теорія
  - Труднощі з описом руху Землі скрізь ефір
    - "дощик" — спеціальна теорія відносності

ЧИ МОЖНА ВВАЖАТИ ПРОСТІР ТА ЧАС АБСОЛЮТНИМИ?

ЧИ МОЖНА ВВАЖАТИ ПРОСТІР ТА ЧАС АБСОЛЮТНИМИ?

- Вимірювати координати можна лише відносно чогось, час — це те що, показує годинник

ЧИ МОЖНА ВВАЖАТИ ПРОСТІР ТА ЧАС АБСОЛЮТНИМИ?

- Вимірювати координати можна лише відносно чогось, час — це те що, показує годинник
- Вакуум не може бути системою відліку

ЧИ МОЖНА ВВАЖАТИ ПРОСТІР ТА ЧАС АБСОЛЮТНИМИ?

- Вимірювати координати можна лише відносно чогось, час — це те що, показує годинник
- Вакуум не може бути системою відліку
- Айнштайн: "Ефір <вакуум> неможна уявити як такий, що складається з частин, за якими можна слідкувати в часі; такою властивістю володіє лише вагома матерія; також до нього не можна застосовувати поняття руху"

ЧИ МОЖНА ВВАЖАТИ ПРОСТІР ТА ЧАС АБСОЛЮТНИМИ?

- Вимірювати координати можна лише відносно чогось, час — це те що, показує годинник
- Вакуум не може бути системою відліку
- Айнштайн: "Ефір <вакуум> неможна уявити як такий, що складається з частин, за якими можна слідкувати в часі; такою властивістю володіє лише вагома матерія; також до нього не можна застосовувати поняття руху"
- Швидкість світла у вакуумі повинна бути константою, або ефіру не існує!

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)

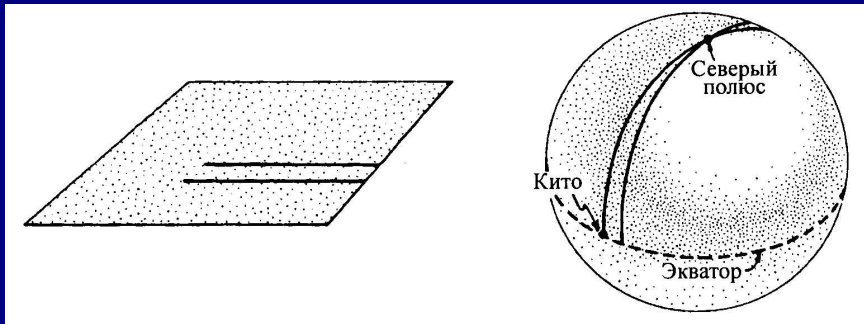

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)
- Загальна теорія відносності — теорія викривленого простору-часу, що є локально плоским

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)
- Загальна теорія відносності — теорія викривленого простору-часу, що є локально плоским (інерціальним)

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)
- Загальна теорія відносності — теорія викривленого простору-часу, що є локально плоским (інерціальним)
- Простір-час - ріманів многовид

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)
- Загальна теорія відносності — теорія викривленого простору-часу, що є локально плоским (інерціальним)
- Простір-час - ріманів многовид
- $g_{\mu\nu}$ — метрика простору-часу

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)
- Загальна теорія відносності — теорія викривленого простору-часу, що є локально плоским (інерціальним)
- Простір-час - ріманів многовид
- $g_{\mu\nu}$ — метрика простору-часу: $ds^2 = g_{\mu\nu}dx^\mu dx^\nu$

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)
- Загальна теорія відносності — теорія викривленого простору-часу, що є локально плоским (інерціальним)
- Простір-час - ріманів многовид
- $g_{\mu\nu}$ — метрика простору-часу: $ds^2 = g_{\mu\nu} dx^\mu dx^\nu$
- Рівняння Айнштейна $R_{\mu\nu} - \frac{1}{2}R g_{\mu\nu} = \frac{8\pi G}{c^4} T_{\mu\nu} + \Lambda g_{\mu\nu}$

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)
- Загальна теорія відносності — теорія викривленого простору-часу, що є локально плоским (інерціальним)
- Простір-час - ріманів многовид
- $g_{\mu\nu}$ — метрика простору-часу: $ds^2 = g_{\mu\nu} dx^\mu dx^\nu$
- Рівняння Айнштейна $R_{\mu\nu} - \frac{1}{2}R g_{\mu\nu} = \frac{8\pi G}{c^4} T_{\mu\nu} + \Lambda g_{\mu\nu}$
- Айнштейн: "Речовина вказує простору як сгинатись, простір вказує речовині як рухатись"

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ВІДНОСНОСТІ

- Ньютонівська теорія гравітації не задовільняє принципу відносності (гравітацію не можна вимкнути)
- Рух у викривленому просторі
- Принцип еквівалентності Айнштейна: викривлення простору-часу локально еквівалентно наявності деякого силового поля (гравітаційного)
- Загальна теорія відносності — теорія викривленого простору-часу, що є локально плоским (інерціальним)
- Простір-час - ріманів многовид
- $g_{\mu\nu}$ — метрика простору-часу: $ds^2 = g_{\mu\nu} dx^\mu dx^\nu$
- Рівняння Айнштейна $R_{\mu\nu} - \frac{1}{2} R g_{\mu\nu} = \frac{8\pi G}{c^4} T_{\mu\nu} + \Lambda g_{\mu\nu}$
- Айнштейн: "Речовина вказує простору як сгинатись, простір вказує речовині як рухатись"
- Рівняння гравітаційного поля — істотно нелінійні диференціальні рівняння у частинних похідних!

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення
  - Прецесія перигелію Меркурія ($\Delta\varphi = 43''$ — аномальний зсув перигелію за 100 років, або $\sim 0,1''$ за оберт)

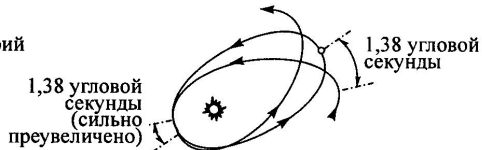

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

ОРБИТА МЕРКУРИЯ ПО КЕПЛЕРУ

РЕАЛЬНАЯ ОРБИТА МЕРКУРИЯ

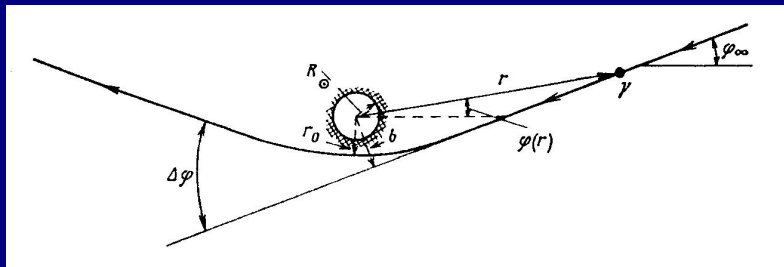

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення
  - Прецесія перигелію Меркурія ($\Delta\varphi = 43''$ — аномальний зсув перигелію за 100 років, або $\sim 0,1''$ за оберт)
  - Відхилення променів світла у полі Сонця (передбачення Айнштейна $\Delta\varphi = \frac{2r_g}{\rho}$, $r_g = \frac{2GM}{c^2}$, для Сонця $\Delta\varphi = 1.75''$)

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення
  - Прецесія перигелію Меркурія ($\Delta\varphi = 43''$ — аномальний зсув перигелію за 100 років, або $\sim 0,1''$ за оберт)
  - Відхилення променів світла у полі Сонця (передбачення Айнштейна $\Delta\varphi = \frac{2r_g}{\rho}$, $r_g = \frac{2GM}{c^2}$, для Сонця $\Delta\varphi = 1.75''$)
- Непрямі спостереження

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення
  - Прецесія перигелію Меркурія ($\Delta\varphi = 43''$ — аномальний зсув перигелію за 100 років, або $\sim 0,1''$ за оберт)
  - Відхилення променів світла у полі Сонця (передбачення Айнштейна $\Delta\varphi = \frac{2r_g}{\rho}$, $r_g = \frac{2GM}{c^2}$, для Сонця $\Delta\varphi = 1.75''$)
- Непрямі спостереження
  - Чорні дірки

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення
  - Прецесія перигелію Меркурія ($\Delta\varphi = 43''$ — аномальний зсув перигелію за 100 років, або $\sim 0,1''$ за оберт)
  - Відхилення променів світла у полі Сонця (передбачення Айнштейна $\Delta\varphi = \frac{2r_g}{\rho}$, $r_g = \frac{2GM}{c^2}$, для Сонця $\Delta\varphi = 1.75''$)
- Непрямі спостереження
  - Чорні дірки
  - Гравітаційні лінзи

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення
  - Прецесія перигелію Меркурія ($\Delta\varphi = 43''$ — аномальний зсув перигелію за 100 років, або $\sim 0,1''$ за оберт)
  - Відхилення променів світла у полі Сонця (передбачення Айнштейна $\Delta\varphi = \frac{2r_g}{\rho}$, $r_g = \frac{2GM}{c^2}$, для Сонця $\Delta\varphi = 1.75''$)
- Непрямі спостереження
  - Чорні дірки
  - Гравітаційні лінзи
  - Гравітаційні хвилі

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення
  - Прецесія перигелію Меркурія ($\Delta\varphi = 43''$ — аномальний зсув перигелію за 100 років, або $\sim 0,1''$ за оберт)
  - Відхилення променів світла у полі Сонця (передбачення Айнштейна $\Delta\varphi = \frac{2r_g}{\rho}$, $r_g = \frac{2GM}{c^2}$, для Сонця $\Delta\varphi = 1.75''$)
- Непрямі спостереження
  - Чорні дірки
  - Гравітаційні лінзи
  - Гравітаційні хвилі
  - Будова зірок, нейтронні зірки

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕФЕКТІВ ЗТВ

- Деякі класичні ефекти ЗТВ (прямі спостереження):
  - Гравітаційне червоне зміщення
  - Прецесія перигелію Меркурія ($\Delta\varphi = 43''$ — аномальний зсув перигелію за 100 років, або $\sim 0,1''$ за оберт)
  - Відхилення променів світла у полі Сонця (передбачення Айнштейна $\Delta\varphi = \frac{2r_g}{\rho}$, $r_g = \frac{2GM}{c^2}$, для Сонця $\Delta\varphi = 1.75''$)
- Непрямі спостереження
  - Чорні дірки
  - Гравітаційні лінзи
  - Гравітаційні хвилі
  - Будова зірок, нейтронні зірки
  - Ефекти сильної гравітації в подвійних системах з пульсарів білих карликів тощо

ПОДВІЙНА СИСТЕМА PSR 1913 + 16

- 1974: Халс, Тейлор (Нобелівська премія 1993)

ПОДВІЙНА СИСТЕМА PSR 1513 + 16

- 1974: Халс, Тейлор (Нобелівська премія 1993)
- Один з компонентів пульсар (нейтронна зірка)

ПОДВІЙНА СИСТЕМА PSR 1513 + 16

- 1974: Халс, Тейлор (Нобелівська премія 1993)
- Один з компонентів пульсар (нейтронна зірка)
- Зсув перигелію $\Delta\varphi = 4.2^\circ$ в рік (в 36000 раз більший ніж для Меркурія!)

ПОДВІЙНА СИСТЕМА PSR 1913 + 16

- 1974: Халс, Тейлор (Нобелівська премія 1993)
- Один з компонентів пульсар (нейтронна зірка)
- Зсув перигелію $\Delta\varphi = 4.2^\circ$ в рік (в 36000 раз більший ніж для Меркурія!)
- Компоненти зближуються за рахунок втрати енергії на випромінювання гравітаційних хвиль. Цей ефект описується ЗТВ із точністю 0.2%
- На експерименті LIGO 14.09.2015 був зареєстрований сигнал від, як вважається, злиття двох чорних дірок

Як спростити нелінійні рівняння ЗТВ для опису Всесвіту?

- Космологія — наука про будову та еволюцію Всесвіту як цілого

Як спростити нелінійні рівняння ЗТВ для опису Всесвіту?

- Космологія — наука про будову та еволюцію Всесвіту як цілого
- Космологічний принцип: речовина однорідно розподілена у Всесвіті при усередненні на масштабах $\sim 100 - 300$ Мпк

Як спростити нелінійні рівняння ЗТВ для опису Всесвіту?

- Космологія — наука про будову та еволюцію Всесвіту як цілого
- Космологічний принцип: речовина однорідно розподілена у Всесвіті при усередненні на масштабах $\sim 100 - 300$ Мпк
- Однорідний та ізотропний простір — простір сталої кривини. Він може бути замкнутим, відкритим або плоским

Як спростити нелінійні рівняння ЗТВ для опису Всесвіту?

- Космологія — наука про будову та еволюцію Всесвіту як цілого
- Космологічний принцип: речовина однорідно розподілена у Всесвіті при усередненні на масштабах $\sim 100 - 300$ Мпк
- Однорідний та ізотропний простір — простір сталої кривини. Він може бути замкнутим, відкритим або плоским
- Локально паралельні прямі (геодезичні)

Як спростити нелінійні рівняння ЗТВ для опису Всесвіту?

- Космологія — наука про будову та еволюцію Всесвіту як цілого
- Космологічний принцип: речовина однорідно розподілена у Всесвіті при усередненні на масштабах $\sim 100 - 300$ Мпк
- Однорідний та ізотропний простір — простір сталої кривини. Він може бути замкнутим, відкритим або плоским
- Локально паралельні прямі (геодезичні)
  - $k = 1$ (замкнутий простір): зближуються

Як спростити нелінійні рівняння ЗТВ для опису Всесвіту?

- Космологія — наука про будову та еволюцію Всесвіту як цілого
- Космологічний принцип: речовина однорідно розподілена у Всесвіті при усередненні на масштабах $\sim 100 - 300$ Мпк
- Однорідний та ізотропний простір — простір сталої кривини. Він може бути замкнутим, відкритим або плоским
- Локально паралельні прямі (геодезичні)
  - $k = 1$ (замкнутий простір): зближуються
  - $k = 0$ (плоский простір): залишаються паралельними

Як спростити нелінійні рівняння ЗТВ для опису Всесвіту?

- Космологія — наука про будову та еволюцію Всесвіту як цілого
- Космологічний принцип: речовина однорідно розподілена у Всесвіті при усередненні на масштабах $\sim 100 - 300$ Мпк
- Однорідний та ізотропний простір — простір сталої кривини. Він може бути замкнутим, відкритим або плоским
- Локально паралельні прямі (геодезичні)
  - $k = 1$ (замкнутий простір): зближуються
  - $k = 0$ (плоский простір): залишаються паралельними
  - $k = -1$ (відкритий простір): віддаляються

Як спростити нелінійні рівняння ЗТВ для опису Всесвіту?

- Космологія — наука про будову та еволюцію Всесвіту як цілого
- Космологічний принцип: речовина однорідно розподілена у Всесвіті при усередненні на масштабах $\sim 100 - 300$ Мпк
- Однорідний та ізотропний простір — простір сталої кривини. Він може бути замкнутим, відкритим або плоским
- Локально паралельні прямі (геодезичні)
  - $k = 1$ (замкнутий простір): зближуються
  - $k = 0$ (плоский простір): залишаються паралельними
  - $k = -1$ (відкритий простір): віддаляються
- Речовина — ідеальна рідина

МОДЕЛЬ ФРІДМАНА (1924)

- Метрика Фрідмана-Робертсона-Уолкера (FRW) ($a(t)$ — масштабний фактор): $ds^2 = c^2 dt^2 - a^2(t) dl^2$

МОДЕЛЬ ФРІДМАНА (1924)

- Метрика Фрідмана-Робертсона-Уолкера (FRW) ($a(t)$ — масштабний фактор): $ds^2 = c^2 dt^2 - a^2(t) dl^2$
- Елемент відстані $dl^2 = \frac{dr^2}{1-kr^2} + r^2 (d\theta^2 + \sin^2\theta d\phi^2)$

МОДЕЛЬ ФРІДМАНА (1924)

- Метрика Фрідмана-Робертсона-Уолкера (FRW) ($a(t)$ — масштабний фактор): $ds^2 = c^2 dt^2 - a^2(t) dl^2$
- Елемент відстані $dl^2 = \frac{dr^2}{1-kr^2} + r^2 (d\theta^2 + \sin^2\theta d\phi^2)$
- Рівняння Фрідмана
$$\begin{cases} \dot{a}^2 + kc^2 = \frac{1}{3}\kappa c^2(\varepsilon + \lambda)a^2 \\ \ddot{a} = -\frac{1}{6}\kappa c^2(\varepsilon + 3p - 2\lambda)a, \quad \kappa = \frac{8\pi G}{c^4} \end{cases}$$

МОДЕЛЬ ФРІДМАНА (1924)

- Метрика Фрідмана-Робертсона-Уолкера (FRW) ($a(t)$ — масштабний фактор): $ds^2 = c^2 dt^2 - a^2(t) dl^2$
- Елемент відстані $dl^2 = \frac{dr^2}{1-kr^2} + r^2 (d\theta^2 + \sin^2\theta d\phi^2)$
- Рівняння Фрідмана
$$\begin{cases} \dot{a}^2 + kc^2 = \frac{1}{3}\kappa c^2(\varepsilon + \lambda)a^2 \\ \ddot{a} = -\frac{1}{6}\kappa c^2(\varepsilon + 3p - 2\lambda)a, \quad \kappa = \frac{8\pi G}{c^4} \end{cases}$$
- Гамов, Альфер, Герман: теорія гарячого Всесвіту (1948)

МОДЕЛЬ ФРІДМАНА (1924)

- Метрика Фрідмана-Робертсона-Уолкера (FRW) ($a(t)$ — масштабний фактор): $ds^2 = c^2 dt^2 - a^2(t) dl^2$
- Елемент відстані $dl^2 = \frac{dr^2}{1-kr^2} + r^2 (d\theta^2 + \sin^2\theta d\phi^2)$
- Рівняння Фрідмана
$$\begin{cases} \dot{a}^2 + kc^2 = \frac{1}{3}\kappa c^2(\varepsilon + \lambda)a^2 \\ \ddot{a} = -\frac{1}{6}\kappa c^2(\varepsilon + 3p - 2\lambda)a, \quad \kappa = \frac{8\pi G}{c^4} \end{cases}$$
- Гамов, Альфер, Герман: теорія гарячого Всесвіту (1948)
- Спостереження реліктового випромінювання $T = 2.725 \text{ K}$, ($n_\gamma = 410 \text{ см}^{-3}$) (Пензіас, Вільсон, 1965; Нобелівська премія 1978)

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

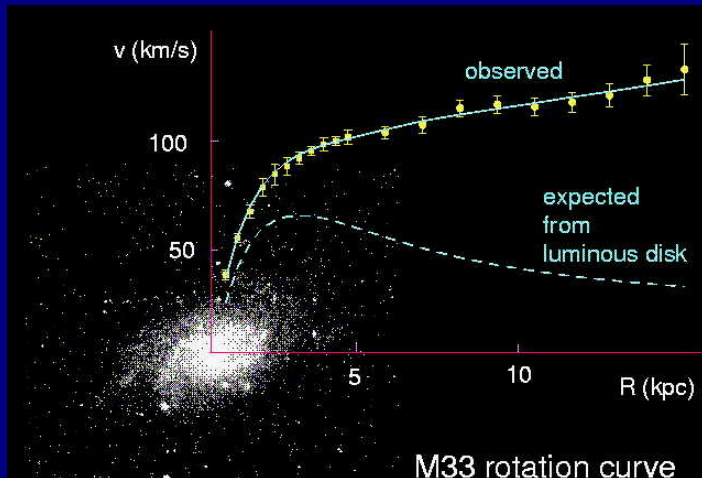
ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}}$$

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}}$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}}$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!
- 1937: Цвіккі; 1974: Ейнасто, Каасік, Саар; Піблс, Острайкер, Яхіл

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}}$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!
- 1937: Цвіккі; 1974: Ейнасто, Каасік, Саар; Піблс, Острайкер, Яхіл
- Емпіричне співвідношення Таллі-Фішера: $v_* \sim \sqrt[4]{M}$

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}}$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!
- 1937: Цвіккі; 1974: Ейнасто, Каасік, Саар; Піблс, Острайкер, Яхіл
- Емпіричне співвідношення Таллі-Фішера: $v_* \sim \sqrt[4]{M}$
- Гіпотеза про темну матерію

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}}$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!
- 1937: Цвіккі; 1974: Ейнасто, Каасік, Саар; Піблс, Острайкер, Яхіл
- Емпіричне співвідношення Таллі-Фішера: $v_* \sim \sqrt[4]{M}$
- Гіпотеза про темну матерію

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}} = \text{Const}$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!
- 1937: Цвіккі; 1974: Ейнасто, Каасік, Саар; Піблс, Острайкер, Яхіл
- Емпіричне співвідношення Таллі-Фішера: $v_* \sim \sqrt[4]{M}$
- Гіпотеза про темну матерію

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}} = \text{Const} \Rightarrow M(r) \sim r$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!
- 1937: Цвіккі; 1974: Ейнасто, Каасік, Саар; Піблс, Острайкер, Яхіл
- Емпіричне співвідношення Таллі-Фішера: $v_* \sim \sqrt[4]{M}$
- Гіпотеза про темну матерію

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}} = \text{Const} \Rightarrow M(r) \sim r, \quad \rho(r) \sim \frac{1}{r^2}$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!
- 1937: Цвіккі; 1974: Ейнасто, Каасік, Саар; Піблс, Острайкер, Яхіл
- Емпіричне співвідношення Таллі-Фішера: $v_* \sim \sqrt[4]{M}$
- Гіпотеза про темну матерію

ПРОБЛЕМА ТЕМНОЇ МАТЕРІЇ ТА КРИВІ ОБЕРТАНЬ ГАЛАКТИК

- Криві обертань галактик
- Ньютонівська теорія

$$v(r) \sim \sqrt{\frac{M}{r}} = \text{Const} \Rightarrow M(r) \sim r, \quad \rho(r) \sim \frac{1}{r^2}$$

- Спостереження не бачать спадання швидкості з r до 10-20 радіусів галактики!
- 1937: Цвіккі; 1974: Ейнасто, Каасік, Саар; Піблс, Острайкер, Яхіл
- Емпіричне співвідношення Таллі-Фішера: $v_* \sim \sqrt[4]{M}$
- Гіпотеза про темну матерію
- Пошуки WIMP

РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- Закон Хаббла $v = H(t)r$, $H(t) = \frac{\dot{a}(t)}{a(t)}$ — параметр Хаббла

РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- Закон Хаббла $v = H(t)r$, $H(t) = \frac{\dot{a}(t)}{a(t)}$ — параметр Хаббла
- Вимірювання відстані. Метод фотометричного параллаксу

РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- Закон Хаббла $v = H(t)r$, $H(t) = \frac{\dot{a}(t)}{a(t)}$ — параметр Хаббла
- Вимірювання відстані. Метод фотометричного параллаксу
- Світловий потік $F = \frac{L}{4\pi d_L^2}$, L — абсолютна світність, d_L — фотометрична відстань (luminosity distance)

РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- Закон Хаббла $v = H(t)r$, $H(t) = \frac{\dot{a}(t)}{a(t)}$ — параметр Хаббла
- Вимірювання відстані. Метод фотометричного параллаксу
- Світловий потік $F = \frac{L}{4\pi d_L^2}$, L — абсолютна світність, d_L — фотометрична відстань (luminosity distance)
- L : Стандартні свічки. Наднові Ia

РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- Закон Хаббла $v = H(t)r$, $H(t) = \frac{\dot{a}(t)}{a(t)}$ — параметр Хаббла
- Вимірювання відстані. Метод фотометричного параллаксу
- Світловий потік $F = \frac{L}{4\pi d_L^2}$, L — абсолютна світність, d_L — фотометрична відстань (luminosity distance)
- L : Стандартні свічки. Наднові Ia
- d_L : Космологія

РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- Закон Хаббла $v = H(t)r$, $H(t) = \frac{\dot{a}(t)}{a(t)}$ — параметр Хаббла
- Вимірювання відстані. Метод фотометричного параллаксу
- Світловий потік $F = \frac{L}{4\pi d_L^2}$, L — абсолютна світність, d_L — фотометрична відстань (luminosity distance)
- L : Стандартні свічки. Наднові Ia
- d_L : Космологія
  - Евклідова геометрія: $d_L = \sqrt{x^2 + y^2 + z^2}$

РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- Закон Хаббла $v = H(t)r$, $H(t) = \frac{\dot{a}(t)}{a(t)}$ — параметр Хаббла
- Вимірювання відстані. Метод фотометричного параллаксу
- Світловий потік $F = \frac{L}{4\pi d_L^2}$, L — абсолютна світність, d_L — фотометрична відстань (luminosity distance)
- L : Стандартні свічки. Наднові Ia
- d_L : Космологія
  - Евклідова геометрія: $d_L = \sqrt{x^2 + y^2 + z^2}$
  - Модель Фрідмана: $d_L(z) = (1+z) \int_0^z \frac{dz'}{H(z')}$

ВІДКРИТТЯ ПРИСКОРЕНОГО РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- 1998 Adam G. Riess et al.: Observational Evidence from Supernovae for an Accelerating Universe and a Cosmological Constant (arXiv: astro-ph/9805201, The Astronomical Journal **116** 1009)

ВІДКРИТТЯ ПРИСКОРЕНОГО РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- 1998 Adam G. Riess et al.: Observational Evidence from Supernovae for an Accelerating Universe and a Cosmological Constant (arXiv: astro-ph/9805201, The Astronomical Journal **116** 1009)
- Наднові Ia в галактиках, що "віддаляються" за законом Хаббла, мають яскравість нижче за очікувану!

ВІДКРИТТЯ ПРИСКОРЕНОГО РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- 1998 Adam G. Riess et al.: Observational Evidence from Supernovae for an Accelerating Universe and a Cosmological Constant (arXiv: astro-ph/9805201, The Astronomical Journal **116** 1009)
- Наднові Ia в галактиках, що "віддаляються" за законом Хаббла, мають яскравість нижче за очікувану!
- Відстань за стандартними свічками більше відстані за законом Хаббла

ВІДКРИТТЯ ПРИСКОРЕНОГО РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- 1998 Adam G. Riess et al.: Observational Evidence from Supernovae for an Accelerating Universe and a Cosmological Constant (arXiv: astro-ph/9805201, The Astronomical Journal **116** 1009)
- Наднові Ia в галактиках, що "віддаляються" за законом Хаббла, мають яскравість нижче за очікувану!
- Відстань за стандартними свічками більше відстані за законом Хаббла
- Всесвіт розширюється з прискоренням!

ВІДКРИТТЯ ПРИСКОРЕНОГО РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- 1998 Adam G. Riess et al.: Observational Evidence from Supernovae for an Accelerating Universe and a Cosmological Constant (arXiv: astro-ph/9805201, The Astronomical Journal **116** 1009)
- Наднові Ia в галактиках, що "віддаляються" за законом Хаббла, мають яскравість нижче за очікувану!
- Відстань за стандартними свічками більше відстані за законом Хаббла
- Всесвіт розширюється з прискоренням!
- Нобелівська премія 2011: The Nobel Prize in Physics 2011 — Saul Perlmutter, Brian P. Schmidt, Adam G. Riess

ВІДКРИТТЯ ПРИСКОРОНОГО РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

ВІДКРИТТЯ ПРИСКОРЕНОГО РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

- 1998 Adam G. Riess et al.: Observational Evidence from Supernovae for an Accelerating Universe and a Cosmological Constant (arXiv: astro-ph/9805201, The Astronomical Journal **116** 1009)
- Наднові Ia в галактиках, що "віддаляються" за законом Хаббла, мають яскравість нижче за очікувану!
- Відстань за стандартними свічками більше відстані за законом Хаббла
- Всесвіт розширюється з прискоренням!
- Нобелівська премія 2011: The Nobel Prize in Physics 2011 — Saul Perlmutter, Brian P. Schmidt, Adam G. Riess
- Проблема темної енергії

ВІДКРИТТЯ ПРИСКОРЕНОГО РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

Три покоління матерії (Ферміони)				
	I	II	III	
маса →	2,4 МэВ	1,27 ГэВ	171,2 ГэВ	0
заряд →	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	0
спин →	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
назва →	верхній	очарувальний	істинний	фотон
Кварки	4,8 МэВ	104 МэВ	4,2 ГэВ	0
	$-\frac{1}{3}$	$-\frac{1}{3}$	$-\frac{1}{3}$	0
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
	нижній	странний	прелестний	глюон
Лептони	<2,2 эВ	<0,17 МэВ	<15,5 МэВ	91,2 ГэВ ⁰
	0	0	0	0
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
	електронне нейтрино	міюнове нейтрино	тау нейтрино	слабке взаємодія
	0,511 МэВ	105,7 МэВ	1,777 ГэВ	80,4 ГэВ [±]
	-1	-1	-1	±1
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
	електрон	міюон	тау	слабке взаємодія

Бозони (переносчики взаємодії)

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії

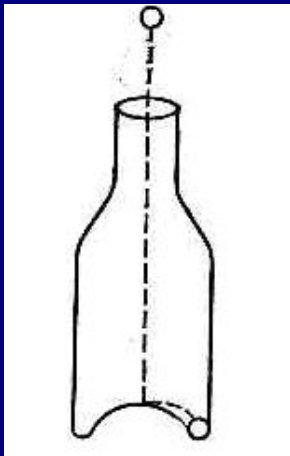

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим
- Модель феромагнетика Гайзенберга поблизу точки Кюрі T_c (теорія Гінзбурга-Ландау):

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим
- Модель феромагнетика Гайзенберга поблизу точки Кюрі T_c (теорія Гінзбурга-Ландау):

$T > T_c$: спіни випадково зорієнтовані у просторі, $\langle M \rangle = 0$

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим
- Модель феромагнетика Гайзенберга поблизу точки Кюрі T_c (теорія Гінзбурга-Ландау):

$T > T_c$: спіни випадково зорієнтовані у просторі, $\langle M \rangle = 0$

$T < T_c$: спіни орієнтуються вздовж довільного напрямку,
 $\langle M \rangle \neq 0$

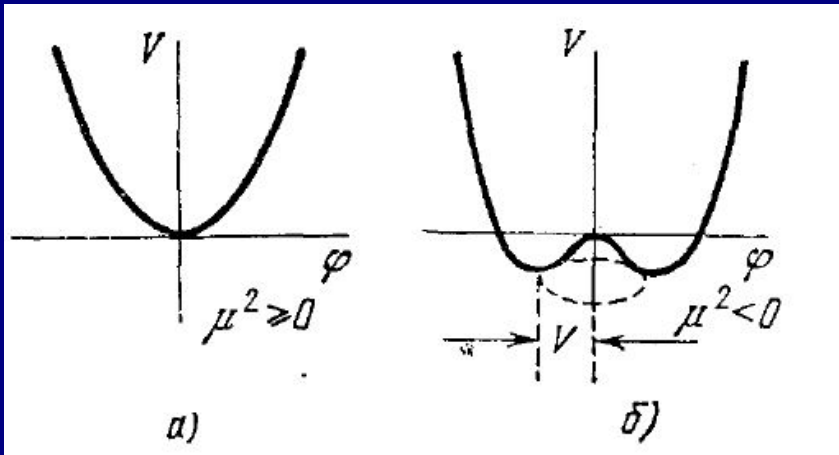

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим
- Модель феромагнетика Гайзенберга поблизу точки Кюрі T_c (теорія Гінзбурга-Ландау):
  - $T > T_c$: спіни випадково зорієнтовані у просторі, $\langle M \rangle = 0$
  - $T < T_c$: спіни орієнтуються вздовж довільного напрямку, $\langle M \rangle \neq 0$
- $V(\varphi) = \mu^2 \varphi^2 + \lambda^2 \varphi^4$

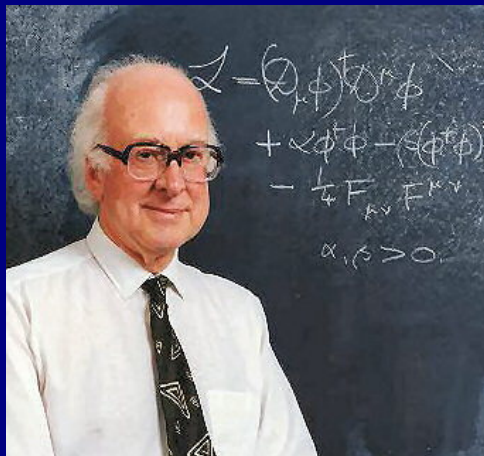

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим
- Модель феромагнетика Гайзенберга поблизу точки Кюрі T_c (теорія Гінзбурга-Ландау):
  - $T > T_c$: спіни випадково зорієнтовані у просторі, $\langle M \rangle = 0$
  - $T < T_c$: спіни орієнтуються вздовж довільного напрямку, $\langle M \rangle \neq 0$
- $V(\varphi) = \mu^2 \varphi^2 + \lambda^2 \varphi^4$
- Механізм Хіггса: симетричний (об'єднаний) стан різних взаємодій перестає бути стійким при зниженні температури Всесвіту! (Нобелівська премія з фізики 2013 р.)

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим
- Модель феромагнетика Гайзенберга поблизу точки Кюрі T_c (теорія Гінзбурга-Ландау):
  - $T > T_c$: спіни випадково зорієнтовані у просторі, $\langle M \rangle = 0$
  - $T < T_c$: спіни орієнтуються вздовж довільного напрямку, $\langle M \rangle \neq 0$
- $V(\varphi) = \mu^2 \varphi^2 + \lambda^2 \varphi^4$
- Механізм Хіггса: симетричний (об'єднаний) стан різних взаємодій перестає бути стійким при зниженні температури Всесвіту! (Нобелівська премія з фізики 2013 р.)
- Шляхи фізики мікросвіту та фізики Всесвіту перетинаються!

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим
- Модель феромагнетика Гайзенберга поблизу точки Кюрі T_c (теорія Гінзбурга-Ландау):
  - $T > T_c$: спіни випадково зорієнтовані у просторі, $\langle M \rangle = 0$
  - $T < T_c$: спіни орієнтуються вздовж довільного напрямку, $\langle M \rangle \neq 0$
- $V(\varphi) = \mu^2 \varphi^2 + \lambda^2 \varphi^4$
- Механізм Хіггса: симетричний (об'єднаний) стан різних взаємодій перестає бути стійким при зниженні температури Всесвіту! (Нобелівська премія з фізики 2013 р.)
- Шляхи фізики мікросвіту та фізики Всесвіту перетинаються!
- Гравітаційна взаємодію неможливо описати в подібний спосіб!

СТАНДАРТНА МОДЕЛЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЧАСТИНОК

- Спонтанне порушення симетрії
- Чи завжди симетрична задача має симетричні розв'язки?
- Можливі випадки, коли симетричний розв'язок набуває нестійкості та основний стан стає виродженим
- Модель феромагнетика Гайзенберга поблизу точки Кюрі T_c (теорія Гінзбурга-Ландау):
  - $T > T_c$: спіни випадково зорієнтовані у просторі, $\langle M \rangle = 0$
  - $T < T_c$: спіни орієнтуються вздовж довільного напрямку, $\langle M \rangle \neq 0$
- $V(\varphi) = \mu^2 \varphi^2 + \lambda^2 \varphi^4$
- Механізм Хіггса: симетричний (об'єднаний) стан різних взаємодій перестає бути стійким при зниженні температури Всесвіту! (Нобелівська премія з фізики 2013 р.)
- Шляхи фізики мікросвіту та фізики Всесвіту перетинаються!
- Гравітаційна взаємодію неможливо описати в подібний спосіб!
- Об'єднаної теорії взаємодій не існує!

Епілог

Сенека: Время придет, когда наших потомков будет забавлять, что мы не знали понятий, которые они считают такими простыми. . . Многие открытия предназначены для будущих веков, когда уже сама память о нас сотрется. . . Природа не раскрывает свои тайны раз и навсегда

